

Tomaž Pavlin

»VSA LJUBLJANA SE VZNEMIRJA ...«:

prispevek zamejskih športnikov emigrantov k razvoju slovenskega športa v matici med obema svetovnima vojnama

Konec prve svetovne vojne je usodno zarezal v slovensko narodnostno telo. Na Primorskem je Italija kot zmagovalka prve svetovne vojne in na podlagi londonskega sporazuma z »alianso« okupirala Avstrijsko primorje in »sklenila proces narodnega zedinjenja«. ⁶⁰ Nasprotno je bila okupacija udarec Slovincem, »ki so si prizadevali za narodno zedinjenje in so se ob koncu vojne izrekli za snujočo se jugoslovansko državo«. ⁶¹ Za ene navdušujoče, za druge pa turbotne razmere slika tudi športnik, kolesar, kolesarski odbornik in podjetnik Goričan Fran Batjel. V Gorici so Slovenci takoj ob koncu vojne organizirali narodne svete, ki so prevzeli oblast ter zaščitne oddelke »Narodne obrane« ali narodne straže oziroma oborožene oddelke za vzdrževanje reda in miru pred umikajočo se avstrijsko armado z italijanskega bojišča. In so »zavihrale slovenske trobojnice na goriškem gradu, na glavarstvu in na vseh slovenskih hišah«. Italijanski sosedje so medtem vse v evforiji slovensko označene hiše »zapisali v črne bukve«, se je spominjal Batjel. Vzporedno so »v mesto počasi lezli Italijani« s svojimi razglasi, slovenski vojaki pa so morali zapustiti mesto. Peti dan po koncu vojne so se »zjutraj ob sedmih ... zbrali na travniku, in prišlo je v mesto mnogo deklet s cveticami – in pri odhodu so obsipale fante s cvetjem, a ljudstvo jih pozdravljalo, jim klicalo ginjeno: Zbogom! Nasvidenje!« Batjel je odhod gledal s stolnim župnikom, Slovincem, oba sta imela solzne oči. »Kaj to pomeni, gospod župnik,« ga je vprašal, župnik pa je žalostno odgovoril: »Bog ve, nič dobrega ne kaže. Bog se nas usmili!« Nemo sta spremljala odhod, »vsa slovenska Gorica je jokala in s strahom pričakovala težkih dni, morda še hujših, kakor smo jih pretrpeli v vojski. In res, nismo se varali v težkih slutnjah,« se je spominjal Batjel.

Z novo mejo in novo oblastjo se je stopnjeval italijanski nacionalistični pritisk, na Tržaškem je vrh dosegel julija 1920 s požigom tržaškega Narodnega doma, s pohodom fašizma na oblast pa se je pritisk le še stopnjeval in vodil v temeljito politiko raznarodovanja ter množično izseljevanje slovanske narodne manjšine. Kot piše Batjel, je življenje v Gorici v letih po prvi vojni »postajalo neznosno, pritisk novih gospodarjev je bil od dne do dne hujši«. Poleg kolesarske

delavnice je imel tudi gostilno, nove oblasti pa so mu odvzele gostilniško koncesijo. »Takoj se je pričel križev pot slovenske Gorice. Kdor se ni slepo vdal grabežljivemu tujcu, je kmalu občutil posledice. Table s slovenskimi napisi so začeli trgati raz hiš, jih razbijati in sežigati. Bog varuj, da bi kdo imel kak slovenski znak.« ⁶²

S stopnjevanjem nacionalističnih in političnih pritiskov ter posegi v gospodarsko dejavnost zamejcev in njihove zaposlitve, v prvi vrsti javne, se je začel »slovenski eksodus iz Primorske«. Po tedanjih ocenah se je v obdobju med obema svetovnima vojnama izselilo okrog 105 tisoč Slovencev in istrskih Hrvatov, od tega 70 tisoč v Jugoslavijo, pogosto ilegalno – izseljevanje v Jugoslavijo so imeli za pot v drugo domovino –, medtem ko so izseljevanje v druge države ali na druge celine italijanske oblasti podpirale. Prvi povojni val slovenskih emigrantov se je usmeril v Jugoslavijo oziroma Slovenijo in v večja slovenska mesta, nekateri pa so se odpravili tudi proti jugu jugoslovanske države. Temu valu so se pridružili dijaki in študenti, saj je bila v Ljubljani leta 1919 ustanovljena slovenska univerza. Za prvi val emigrantov, ki so se v Sloveniji srečevali s precej napetim družbenim položajem, socialnimi nemiri in štrajki, boji za severno mejo in mobilizacijo ter že pred tem s tam nastanjenimi vojnimi begunci z goriške fronte in tudi že organizacijami za begunce, so bili pogoji za zaposlitev še razmeroma ugodni. Jugoslovanska država je potrebovala kader in Primorci s svojo nacionalno-jugoslovansko usmeritvijo so bili dobrodošli. Ker je njihovo število v Ljubljani in tudi drugod v novi jugoslovanski državi naraščalo – za Ljubljano je npr. emigrantski časopis Istra navajal, da je bilo v letu 1931 v mestu 6526 Primorcev –, je bilo »naravno, da so se ... združevali v lastnih organizacijah«. ⁶³ S tem so ohranjali tako nacionalno-primorski patriotizem in misel na povrnitev Primorske, zbirali podatke o razmerah na Primorskem kot skušali pomagati drugim, ki so jim sledili »na grenki poti emigranta«. ⁶⁴ Poleg begunskih odborov in posebne »Pisarne za zasedeno ozemlje«, ⁶⁵ so se v Ljublja-

⁶⁰60-letnica Frana Batjela, str. 50–55.

⁶³Čermelj, Med prvim in drugim tržaškim procesom, str. 43.

⁶⁴Prav tam.

⁶⁵V Ljubljani so v letu 1919 za pomoč, nastanitev in nasvet beguncem delovali Pisarna za zasedeno ozemlje, Posvetovalni urad za begunce SHS in Begunski sosvet v Ljubljani.

⁶⁰Slovensko-italijanski odnosi 1880–1956, str. 34.

⁶¹Prav tam.

ni že aprila 1919 na pobudo tajnika Goriške sokolske župe Rozmana organizirali primorski sokoli v Primorskem sokolskem krožku (PSK). Ustanovnega sestanka se je udeležilo več kot 90 primorskih sokolov in sokolic, za starosto pa je bil izvoljen Slavko Fornazarič. Na sestanku je Rozman prebral del spomenice goriških sokolov na okupiranem ozemlju, ki so mu jo izročili ob odhodu: »Slovesno obljubljam, da ne bomo nikdar dopustili, da bi se naša ožja domovina Goriška odtrgala od naše države SHS in da smo pripravljeni braniti jo pred vsakim sovražnikom tudi s silo.«⁶⁶ PSK je organiziral pohode, prirejal zabavne večere in različna predavanja ter organiziral telovadbo. Imel je posebno mesto med sokolskimi organizacijami vse do svojega razpusta leta 1922 ter imel zvezo s sokoli v begunskih taboriščih zunaj Ljubljane, zlasti z begunci v Strnišču na Ptujem polju. Po razpustu so se člani vključili v domača sokolska društva. V letu 1920 so bili v Ljubljani ustanovljeni kulturniška Soča, primorske žene so se združile v socialni Klub Primork, srednješolci in akademiki so se organizirali v svojih »udruženjih«, del mladine, skupaj s starejšimi, pa se je zatekel na področje športa v Sportni klub Primorje. Primorje je bilo ustanovljeno kot športni klub emigrantov, vendar je po rapalski pogodbi novembra 1920 opustilo emigrantski okvir in postalo splošni športni klub, katerega vodstvo so trdno držali v rokah Primorci. Pa ne le vodstvo, težnja Primorja je bila zbrati vse najboljše primorske športnike in greh je bil, da primorski športni talent ni bi končal v vrstah Primorja.

■ Športne korenine Primorcev in Primorja

Medtem ko je bila ustanovitev kluba v Ljubljani posledica poveljnih političnih dogodkov, pa je treba poudariti, da so športno ljubitelstvo Primorci prinesli s seboj. Športne korenine Primorja nas popeljejo v predvojni čas, v športno delovanje Slovencev na Goriškem in Tržaškem. Poleg starejših telovadnih društev, sokolskih in za njimi orlovskih, so konec 19. st. na Primorskem ustanavljali kolesarske klube, med njimi moramo omeniti kolesarski klub Balkan v Trstu in goriško kolesarsko društvo Gorica. Pomemben član Gorice je bil že omenjeni podjetnik Fran Batjel, ki je bil tako kolesar športnik kot nato kolesarski odbornik in kolesarski podpornik, med člani pa je bil npr. tudi letalski konstruktor Edvard Rusjan.⁶⁷ Obe društvi sta pred prvo svetovno vojno organizirali kolesarska tekmovanja, cestna in dirkališčna, pomembna pa je bila vsakoletna kolesarska cestna dirka za naslov jugoslovanskega prvaka na progi med Trstom in Ljubljano. V teh dirkah je bil tik pred vojno uspešen Tržačan Albin Šiškovič.

V desetletju pred prvo svetovno vojno se je pojavil nogomet. V Gorici je bil v šolskem letu 1907/08 ustanovljen slovenski dijaški nogometni klub Jugoslavija, katerega člani so bili po poimenovanju kluba sodeč prežeti s preporodovstvom, verjetno pa kdo tudi član. Podoben klub je bil v Trstu Societa sportiva Studentesca,⁶⁸ v katerem so kljub italijanskemu imenu igrali slovenski dijaki. Jugoslavijo je vodil Albin Gorjup, Sportivo pa Ernest Rajgelj.⁶⁹ Kluba sta igrala

⁶⁶Slovenski narod, 22. 4. 1919.

⁶⁷Rupel, Telesna kultura med Slovenci v Italiji, str. 18–20.

⁶⁸Slovenci v Trstu, ki so se sicer že telovadno organizirali v Tržaškem Sokolu in kolesarsko v Balkanu, svojega nogometnega kluba še niso imeli. Vodilni tržaški klub je bila italijanska Edera, po mnenju nekaterih takrat najboljše moštvo na tedanjem avstrijskem jugu. Za Edero je pozneje igral Ernest Rajgelj, ki je tega majskega dne gostoval v Ljubljani kot član tržaškega dijaškega moštva.

⁶⁹Rupel, Telesna kultura med Slovenci v Italiji, str. 21; Sport, I/4, 1920.

medsebojne tekme in tekme z ljubljanskim Hermesom, podobnim dijaškim klubom v Ljubljani, in lokalnimi italijanskimi nasprotniki. Leta 1911, ko so v Ljubljani odigrali prvo javno nogometno tekmo slovenski dijaki, združeni v moštvo Hermes, proti tržaškim kolegom v Studentesci Sportivi, so Goričani v goriškem predmestju na Rojcah organizirali »mednarodni« turnir. Nanj so povabili ljubljanski Hermes ter goriško in koprsko italijansko moštvo. Koprsko se je za to priložnost celo okrepilo s tremi igralci tržaške Edere, tedaj vodilnega italijanskega kluba Primorja, in verjetno pričakovalo turnirsko zmago. V finalu so se pomerili »slovenski Goričani« (to je Jugoslavija) in »koprski Lahi« (domnevamo, da klub Unione Sportiva). Koprčani, ki so igrali v črnih dresih, so z Ederinimi okrepitevami veljali za favorite, vendar se je tisti dan tekma odvijala povsem drugače od načrtovanega in »po hudi in temperamentni borbi so Slovenci napravili 5 golov, Lahi pa le 2«, je poročal Slovenec. Veselje in vrisk, goriški časnik Soča je poudaril, da je bil to prazničen dan v srcih vseh Goričanov in da bi moralo biti več zanimanja za zdravi šport »football«. Nogometna zmaga Jugoslavije je bila hote ali ne hote vpeta v goriške slovensko-italijanske nacionalne prestižne konfrontacije in medtem ko je med goriškimi Slovenci odmevala, je »Lahe (pa je bil) izzid zelo potrl, posebno ko so si bili v svesti zmage«, je zaključil Slovenec.

Jugoslavija je v letih tik pred prvo svetovno vojno prerasla v civilni športni klub, konec maja 1914 pa prenehala delovati.⁷⁰

Nogometna tekma ljubljanskih in tržaških dijakov maja 1911 v Ljubljani; vir Muzej športa.

■ Organiziranje emigrantskega športnega kluba v Ljubljani

V »eksodusu« Primorcev so bili naravno tudi športniki, ki so v mirnodobnem času in v novem okolju želeli obnoviti ali pa nadaljevati športno dejavnost. V Ljubljani so se vključevali v obnovljene ali na novo ustanovljene ljubljanske klube, predvsem v Ilirijo, Slovan, LSK, nekaj pa jih najdemo tudi v LASK, športnem klubu študentov ljubljanske univerze. Podobno je bilo tudi v drugih mestih. Gabrič npr. navaja v delu ob stoletnici novomeškega nogometa (2022), da so bili novomeški Primorci s svojim klubom in nogometno aktiv-

⁷⁰Slovenski narod, maj 1923; Zgodovinski arhiv Ljubljana (dalje ZAL), gradivo LJU 282: Sportni klub Ilirija, fascikel 1: vodstvo Ilirije se je na seji 3. 6. 1914 seznanilo s pismom Gorjupa, da je Jugoslavija prenehala obstajati.

nostjo prisotni tudi v genezi novomeškega nogometnega kluba Elan, danes Krka.⁷¹

V Ljubljani so primorski emigrant sklenili poleg telovadnega krožka organizirati tudi športni klub. Ustanovni občni zbor športnega kluba je bil 9. 5. 1920 v kavarni Zvezda. Klub so poimenovali Primorje in poudarili, da se Sportni klub Primorje ustanavlja v »svrhu gojitve sportne misli med primorsko omladino v Ljubljani. Klub naj bi tvoril nekako semenišče sportskih propagatorjev, da razvijajo sportske organizacije po končanih naukih v neodrešeni primorski zemlji. Poleg teh idealnih smotrov so priganjale na delo še druge ambicije, kakor pokazati Ljubljani, da tudi primorska omladina nekaj premore in da noče stati ob strani pri porajajočem se kulturnem življenju v novi svobodni državi.«⁷² Za prvega predsednika je bil izvoljen Fran Batjel. Klubske barve so bile črno-bele, črna proga na belem polju, v znak žalovanja za zasedenim ozemljem, v klubskem grbu pa je bila na belo-svetlomodrem polju (po goriškem vzoru) tržaška rdeča helebarda. Prvi pravilnik je poudarjal primorskost kluba in vezal članstvo na rojene »v po Italijanih zasedenem ozemlju (Primorska, Notranjska, Hrvatsko Primorje)«. Člen o morebitnem razpustu ali razdružitvi kluba je določal, da »pripade klubovo imetje v upravo PSK do ustanovitve kluba z enakimi nameni, katerega člani morajo biti iz zasedenega ozemlja (Primorska, Notranjska, Hrvatsko Primorje). Ako se tekom treh let tak klub ne ustanovi, pripade imetje PSK-u v Ljubljani, ako ta ne obstaja več, skladu, kateremu je tudi krožkovo imetje pripadalo.« Na občnem zboru januarja 1921, torej po rapalski pogodbi, je bil spremenjen člen o članstvu in črtana zasedenost ozemlja.⁷³ Leta 1925 je Primorje pridobilo v ime besedo »Akademiški«, kar je posledica združitve z Ljubljanskim akademskim športnim klubom, in pod tem razširjenim imenom je delovalo vse do konca v letu 1941.

Članstvo v dvajsetih letih je bilo večinoma še emigrantsko, z leti pa se je slika spreminjala. Kakor lahko razberemo iz žal le nekaj ohranjenih seznamov atletov, je bilo v letu 1923 včlanjenih 48 atletov, od tega 33 študentov, drugi s poklicem. Imeli so stalno ali pa začasno prebivališče v Ljubljani, rojstni kraj večine pa je bil v Julijski Benečiji, kakor so nov teritorij poimenovali Italijani:

Gorica (7 atletov), Trst (8), Boljune (1), Materija (1), Nabrežina (1), Medana (1), Ukre (1), Volosko pri Opatiji (1), Vrtojba (1), Gornja Košana (1). Drugi rojstni kraji so bili Ljubljana (7), Planina (1), Laško (1), Po-

brežje pri Mariboru (1), Ptuj (1), Trbovlje (1), Split (2), Zadar (1), Križevci, Hrvaška (1), Jazovica, Slavonija, Hrvaška, (1), Rogatica, Bosna (1), Poltava, Rusija (1).

Drugi ohranjeni seznam iz leta 1927 navaja tudi atletinje, ki so bile večinoma hazenašice, danes bi rekli rokometnašice. Število atletov je naraslo na 206, atletinj pa je bilo 54. V primerjavi s prvim seznamom je bila večina prvih članov še aktivna, le da so nekateri dokončali študije. Izmed na novo včlanjenih atletov jih je bilo 35 z rojstnim krajem v Julijski Benečiji, medtem ko so bili preostali rojeni v Ljubljani ali Sloveniji, po eden pa v Šibeniku, na Dunaju, v Innsbrucku, Pilstenu (avstrijska Štajerska), Celovcu, Rocognu in Moriju (Italija), Kosteli in Kyjorju (Češka) ter Travniku (Bosna). Ker so se medtem spremenila pravila in so bili lahko člani kluba starejši od 16 let, je med novim članstvom, ženskim in moškim, prevladovalo dijaštvo.

Z ustanovitvijo Primorja so primorski športniki, ki so se najprej včlanjevali v ljubljanska društva, prestopili v novi klub. Že v letu 1920 so prestopili iz Ilirije nogometaši Ernest Rajgelj, Milan Lenassi, Karol Bano in Mario Černovic, iz Slovana pa Peter Birs in Stanko Mozeč. Podobno so prestopili še plavalci, ki so plavali pri Ljubljanskem športnem klubu (LSK), in nekaj kolesarjev iz Moto-kolesarskega kluba Ilirija, npr. predvojni as Albin Šiško. To je pomenilo resnega športnega konkurenta ljubljanskim klubom in LSK je npr. odpovedal gostoljubje Primorjevim plavalcem na svojem kopališču ob Ljubljani nasproti Špice, prav tako je Primorje kmalu trčilo na pozicijo Ilirije, ki se je štela in imela za »matico slovenskega športaka«.

Novi klub je kmalu pridobil pomembno mesto v slovenskem športu in imel temu primeren položaj med ljubljanskimi Primorci. Emigrantski politik in odbornik Lado Božič je v spominih poudaril, da je bil po emigraciji v Jugoslavijo leta 1927 najprej tajnik nogometne sekcije Primorja, in sicer zato, da bi spoznal čim več primorskih emigrantov, saj so bile tekme Primorja zbirališče vseh, ki so vsaj malo »dišali po primorsko«. Na tekmah, zlasti nogometnih, in drugih športnih prireditvah Primorja so se namreč zbirali ljubljanski Primorci, člani in nečlani društva, simpatizerji in navijači. Božič je svoje športno uradovanje izkoristil za navezavo emigrantskih poznanstev in organiziranje nove emigrantske organizacije ORJEM konec dvajsetih let, odprte tako vsem prihajajočim z zasedenih slovenskih ozemelj kot državljanom Kraljevine Jugoslavije. Z vidika zbiranja, druženja in privabljanja »vsega primorskega« ni presenetljivo dejstvo, da so nad klubom bedeli in vodili evidenco na predvojnem italijanskem konzulatu v Ljubljani,⁷⁴ v klubskih vrstah pa so sredi tridesetih let odkrili italijanskega konfidenta ali zaupnika Vanjo Drufovko, sicer podpornika nogometne sekcije, ki je bil po aretaciji zamenjan za jugoslovanskega agenta v Italiji. Klubsko vodstvo ga je »radi nečastnih zadev«⁷⁵ izključilo iz članstva, ob okupaciji 1941 pa se je kot Giovanni Ruffini vrnil v Ljubljano in bil tajnik visokega komisarja Emilia Graziolija.

■ Športna pot Primorja

Prvo uradno športno predstavitev je Primorje načrtovalo v avgustu 1920, in sicer kolesarsko dirko od gostilne Slamič na Glincah pri Ljubljani do jugoslovansko-italijanske demarkacijske črte in na-

⁷¹Gabrič, 100 let nogometnega Elana ob Krki, str. 17.

⁷²Slovenski narod, 7. 5. 1923.

⁷³Arhiv Slovenije (v nadaljevanju: AS), društvena kartoteka 8040.

⁷⁴Iz arhiva zunanjega ministrstva Italije, kopije je hranila (pokojna) dr. Milica Kacin-Wohinc.

⁷⁵Fakulteta za šport (v nadaljevanju: FŠ), ASK Primorje, Zapisnik sej 1934–1936.

zaj. Vendar pa je bila dirka zaradi tragičnega fašističnega požiga tržaškega Narodnega doma uradno preložena za nedoločen čas, dejansko pa ni bila izvedena.⁷⁶ Delovanje v prvem letu se je osredotočalo okrog nogometa, vendar pa so se med letom pojavili na štartih tudi atleti, kolesarja in plavalec. Nogometni ligaški krst je Primorje v sezoni 1920/21 začelo v ljubljanskem II. razredu, tam je bilo zmagovalec in je v sezoni 1921/22 napredovalo v I. razred, s tem pa se je tudi soočilo z Ilirijo, nespornim slovenskim nogometnim prvakom.

Prvo »preizkusno« tekmo je Primorje v črno-belih dresih odigralo z rezervno Ilirijo in bilo razvrščeno v II. razred ljubljanskega okrožja; vir Sport, 3.10.1920.

V celotnem obstoju so v klubu gojili več športnih panog, med njimi omenimo nogomet (1920–1936), atletiko (1920–1941), plavanje (1920–1934), kolesarstvo (1920–1936) in hazeno⁷⁷ ali ženski mali rokomet (1923–1930). Poročila občnih zborov omenjajo še smučarsko, boksarsko, sablaško in namiznoteniško sekcijo, a brez trajnejšega delovanja in športnih sledov. Najdaljši staž, to je od začetka do konca kluba ob italijanski okupaciji, je imela atletska sekcija, medtem ko se je nogometna sekcija spomladi 1936 reorganizirala in preimenovala v Sportni klub Ljubljana. Ta je do reorganizacije jugoslovanskega športnega prostora po oblikovanju Banovine Hrvaške v letih 1939 in 1940 tekmovala v nacionalni ligi oziroma državni ligi, ki je združevala najboljše jugoslovanske klube tedanjega obdobja. Igrala je na igrišču Primorja ter je bila tako nadaljevalnica Primorja (igrala je v črno-belih barvah) kot nogometna fuzija ali nogometno zlitje Primorja in Ilirije, saj so v Ljubljano prestopili nekateri odborniki in nogometaši Ilirije. Primorje je bilo v sezoni 1935/36 član državne nogometne lige, medtem ko so se na nogometaše Ilirije zgrnili temni oblaki: težek finančni položaj, skromni nogometni zaslužek, ki so ga dodatno klestile visoke takse ali davki na športne prireditve, na drugi strani pa zahteve nogometne sekcije po popolni avtonomiji in seveda nadzoru oziroma upravljanju financ, razraščanje nogometnega »prikritega profesionalizma« v državi, ki je dražil nogometno delovanje in ga je Ilirija odklonila, naraščanje dolga in potrebno saniranje dolga za nadaljnji obstoj, izguba nogometnega igrišča najprej v Spodnji Šiški in nato še na

⁷⁶Slovenski narod, 9. 7. 1920.

⁷⁷Hazena je bila oblika malega rokomet, ki so ga med obema vojnima igrala le ženske. Igra se je prakticirala do druge polovice tridesetih let, potem pa je bila čudežno opuščena. Moški so igrali tako imenovani veliki rokomet na nogometnem igrišču, tega pa je po drugi svetovni vojni spodrinil in nadomestil mali rokomet.

bežigraskem (Plečnikovem) stadionu, spor z nogometno podzvezo po kazni zaradi ekscesa na eni od podzveznih tekem. Upravni odbor Ilirije se je ob tehtanju težav in iskanju rešitve aprila 1936 odločil za razpust nogometne sekcije, saj je bilo v klubu aktivnih še nemalo drugih športnih panog in sekcij. Poleg tega so se pred razpustom v začetku marca 1936 srečali odborniki nogometnih sekcij Ilirije in Primorja in dosegli načelen dogovor glede »fuzije« nogometašev, fuzija pa je imela podporo tudi v mestnih strukturah. Pravno-formalno se je nogometna sekcija Primorja, ki je bila članica elitne »nacionalne« ali državne nogometne lige, preimenovala v SK Ljubljana, h kateri je pristopil del nogometašev in odbornikov Ilirije. Zgodba Ilirije se je posredno, Primorja pa neposredno, nadaljevala v SK Ljubljana, ki je bil vodilni nogometni ljubljanski in slovenski klub vse do okupacije leta 1941. Med okupacijo je SK Ljubljana imela derbi tekme v spodnješišanskem železničarskem Hermesu, sicer pa je bilo nogometno tekmovanje, glede na okupatorjevo omejitev gibanja in obdanje z bodečo žico, omejeno le na mesto. Po drugi vojni je bila SK Ljubljana osnova Enotnosti in zatem Odredu, ki je v šestdesetih prestopil v Olimpijo. SK Ljubljana in njeni nasledniki so vrsto let igrali v črno-belih barvah, to je v barvah Primorja, čeprav so se že v statutu SK Ljubljana opredelili za mestne zeleno-bele barve (tudi barve Ilirije), ki so se dejansko uveljavile šele z zeleno-belo Olimpijo po drugi svetovni vojni.

Kolesarji Primorja, dvajseta leta 20. st.: zgoraj F. zanoškar, A. Kosmina, R. Vospornik, spodaj E. Šenica, I. Kosmatin (prvi slovenski kolesar olimpijec 1924), J. Cihlar; vir 70 let slovenskega kolesarskega športa 19887-1957.

Primorje, skupaj še s klubom Sparto, je sprva igralo na igrišču na travniku v Tivoliju ob Celovski cesti, ki pa ga je mestna občina odvzela, saj je bil tam načrtovan velesejem. Klubsko vodstvo si je zadalo nalogo zagotoviti novo igrišče ter s tem redno treniranje in športni napredek tako nogometašev kot atletov. Skupaj s Sparto so si uredili prostor za Aleksandrovo vojašnico za Bežigradom (pred tem Belgijsko, po drugi vojni Šerčerjevo). A tudi to je bila le začasna rešitev in po razpadu Sparte 1922 so se odločili za gradnjo lastnega igrišča. Uprava se je pogodila za najem dela posesti ob Dunajski cesti nasproti stadiona (na prostoru med današnjo Petrolovo samopostrežno bencinsko črpalko nasproti stadiona in centrom strokovnih šol), kjer so uredili športni kompleks, v ureditev pa je bilo vloženih veliko prostovoljnih ur članov. Okrog nogometnega igrišča so uredili atletske tekališče z osmimi progami (tekališče je bilo posuto z lešem). Na prostoru med goli in tekališčem so bila skakališča, na eni strani za skok v višino in na drugi strani za skok v daljavo. Poleg nogometnega so predvideli še gradnjo rokometnega, hokejskega⁷⁸ in teniškega igrišča; uredili so le rokometnega.

⁷⁸Hokej na travi.

Športni prostor je obsegal površino okrog dveh hektarjev, ograjen pa je bil z leseno ograjo.⁷⁹ V naslednjih letih so uredili vodovodni priključek in opravili nekaj popravilnih del na tekališču (po predpisih so izravnali krivulje in jih splanirali), zgradili tribuno za približno 500 gledalcev (1931), pod katero sta bili garderobi s kopalnicama s tuši in manjšim stanovanjem za hišnika, ter opremili igrišče z reflektorji za nočne tekme (1932).

Vhod na igrišče Primorja ob Dunajski cesti; vir Muzeja športa.

S Primorjevim igriščem je športna Ljubljana pridobila dve po nogometnih standardih ustrezni igrišči (Ilirijino in Primorjevo), ki sta omogočili redno organiziranje prvenstvenih tekem. Glede atletike je bilo Primorjevo igrišče tedaj eno sodobnejših v Sloveniji in tudi državi, saj je imelo za atletski šport, poleg tekališča, vse potrebne športne naprave. Tekališče so uporabljali tudi kolesarji, ki so na njem organizirali dirkališčne tekme. Te so s preureditvijo ljubljanskega velodroma v sokolsko telovadišče pred prvo vojno izginile iz ljubljanske športno-kulturne ponudbe, Primorci pa so jih vračali v življenje. Ob uradnem odprtju igrišča avgusta 1922 so bili organizirani dvodnevni atletski miting in nogometni tekmi z gosti iz Zagreba. Prireditvi nista bili najbolj obiskani, ker je v Ljubljani sočasno potekal veličastni I. jugoslovanski vsesokolski zlet s tekmo Mednarodne gimnastične zveze (danes šteto kot svetovno prvenstvo). To je bilo prvo srečanje nogometašev Primorja z zagrebškimi in v dveh tekmah so doživeli lekcijo nogometa (1 : 7, 0 : 13). Bolje so se odrezali atleti, ki so bili moštveni zmagovalci mitinga, pa čeprav so se tudi oni prvič pomerili z Zagrebčani.

V letu 1924 je klub poskrbel za plavalno sekcijo. Ob levem bregu Ljubljanice, med izlivom Malega grabna in Ljubljanico ter nasproti mestnega kopališča, so za dobo desetih let najeli del travnika in si uredili kopališče. Kopališče je imelo kabine, skakalnico in lesen podij za vstop v vodo. Na kopališču so imeli treninge, odprto je bilo za klubske člane in tudi nečlane. Primorjevi plavalci in vaterpolisti so zaznamovali slovensko plavanje v dvajsetih letih, v tridesetih pa niso vzdržali konkurence z Ilirijo in njenim umetnim bazenom. Primorjev zadnji adut Draško Wilfan (sin Josipa Wilfana – predsednika Kongresa evropskih manjšin), olimpijec 1936, ki je v prvi polovici tridesetih študiral na Dunaju in tamkaj tudi treniral, je po razpustu plavalne sekcije prestopil k Iliriji.

Primorje je dodobra zaznamovalo športno zgodovino ter slovenski in jugoslovanski šport v obdobju med obema svetovnima vojna-

ma. Ne moremo mimo dejstva, da je bil vrsto let prvi ljubljanski športni dogodek nogometni derbi med Primorjem in Ilirijo, aprila 1929 so ga prenašali po Radiu Ljubljana in to je bil tudi prvi medijski športni prenos.⁸⁰ Prav tako je Primorje, kot smo že poudarili, v začetku julija 1932 organiziralo prvo nočno nogometno tekmo v Sloveniji na svojem igrišču za Bežigradom proti dunajskemu Rapidu, »senzacija«, je poudarjalo Jutro.⁸¹ V naslednjem letu je z nočno tekmo na svojem igrišču sledila tudi Ilirija, vendar pa se to ni prelevilo v trajno osvetlitev in npr. bežigradski stadion, ki je bil po drugi svetovni vojni z naselitvijo Olimpije ključni nogometni stadion v Ljubljani, je potreboval kar desetletja, da je bil opremljen s trajnimi reflektorji. Med Primorjevimi športnimi prireditvami si je pridobil pomembno mesto tek po ljubljanskih ulicah na dveh različnih razdaljah, imenovan Tek Zedinjenja (Ujedinjenja), ki je potekal na dan državnega praznika 1. decembra, dan ustanovitve starojugoslovanske države. Primorje ga je prvič organiziralo ob deseti obletnici ustanovitve jugoslovanske države. Prireditve je postala tradicionalna vse do druge vojne in je bila športno obeležje najsvetejšega državnega praznika. Tek je bil organiziran ob navzočnosti najvišjih upravnih, političnih in vojaških oblasti. Darila in nagrade (nedenarne) posameznikom in zmagovalcu so prispevali pokrovitelji, od oblastnih predstavnikov do ljubljanskih podjetnikov in trgovcev.

Atlet Stanko Perpar, državni prvak v sprintu in prvi slovenski atlet olimpijec 1924.

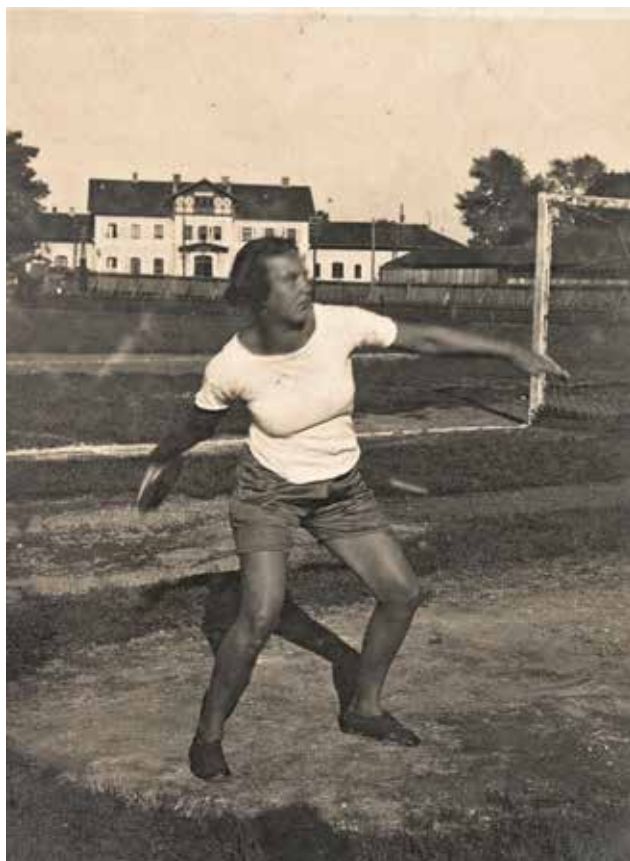
Primorje je v dvajsetletnem delovanju osvojilo tako slovenske kot državne naslove, kar bi zahtevalo poseben pregled, imelo pa je tudi olimpijce, in sicer 1924 atleta Stanka Perparja in kolesarja Josipa (tudi Ivo) Kosmatina ter 1936 atleta Ive Krevsa in Emila Gorška, atleti pa so bili v tridesetih letih (1933–36 in 1938–39) državni mo-

⁷⁹Jutro, 4. 8. 1922; Sport, III/13, 1922.

⁸⁰Stepišnik, Od Ljubljanske nogometne podzveze do Nogometne zveze Slovenije, str. 27.

⁸¹Jutro, 30. 6. in 2. 7. 1932.

štveni prvaki. Leta 1928 v olimpijski reprezentanci ni bilo športnikov Primorja, čeprav bi si zaslužila mesto kolesar Kosmatin in atlet Friderik Žorga, ki je tega leta odtekel državni rekord na 800 m. Izreden atletske doseg je leta 1926 dosegla atletinja Marija Križ na atletskem mitingu v Pragi, ko je disk vrgla 31,25 m, to je bil eden najdaljših metov v tem letu. Članice Primorja so bile sredi dvajsetih let med najboljšimi v državi in bi se z udeleževanjem pomembnejših atletske prireditve lahko kosale z mednarodno konkurenco, žal pa sta njihovo usodo zapečatila pomanjkanje sredstev in atletska jugokuhinja na državni zvezi, ki je imela sedež v Zagrebu. Tudi v strokovnem pogledu ne moremo mimo vodje atletske sekcije Danila Sancina. Primorjeva atletska sekcija je s strokovnim in organizacijskim delom Sancina ustvarila široko bazo atletov ne le iz Ljubljane, temveč tudi drugih slovenskih krajev. Tako je npr. v tridesetih letih močno okostje Primorja ob Ljubljancem sestavljala skupina Celjanov. Sancin je ob svojem umiku iz trenerstva sredi tridesetih navezal stike z graškim trenerjem Ottom Kleinom, diplomantom berlinske Visoke šole za telesno vzgojo, in ga pridobil za prihod v Ljubljano v začetku leta 1936. Klein je bil velika strokovna pridobitev tako za Primorje kot za slovensko atletiko, saj je delal tudi z ljubljanskimi klubi in gostoval po Sloveniji. Prav tako so zaznamovali slovensko in jugoslovansko športno zgodovino plavalci. Primorje je bilo vodilni slovenski plavalni klub v dvajsetih letih, ko pa je Ilirija 1929 odprla umetni bazen, niso vzdržali konkurence. V začetku tridesetih let so izgubili igrišče ob Malem grabnu, se na kratko preselili na Kolezijo, nato pa opustili plavanje in razpustili sekcijo, Primorjev zadnji adut Draško Wilfan pa je prestopil k Iliriji.

Marija Križ je imela odmeven met diska v letu 1926; vir Muzej športa.

■ Črno-bela reduta, družabno-zabavni prispevek Primorja in Primorcev

Športni razvoj je zahteval sredstva in klub je, da bi si olajšal finančna bremena, zelo zgodaj začel organizirati redute, zabavne prireditve s plesom. Že sredi oktobra 1920 je Primorje pod pokroviteljstvom in v sodelovanju s Klubom Primork priredil v zgornjih prostorih Narodnega doma »veliko zabavno prireditev s plesom«. Dobiček prireditve je bil namenjen »sportnim potrebščinam mladega kluba, ki je v kratkem času svojega obstoja pokazal veliko napredovanje v lahki atletiki in plavanju in se hoče povzpeti tudi v drugih sportnih panogah.«⁸² Prve redute so že v dvajsetih prerasle v elitno predpustno črno-belo reduto, ki jo je Primorje organiziralo skupaj s Klubom Primork. Dobiček je bil namenjen tako športu kot socialnemu delu Kluba Primork, ki so pomagale pri nastanitvi in življenju prišlih primorskih dijakov in študentov v Ljubljani. Prireditve so bile dekorirane v črno-belih barvah, najboljše maske so bile nagrajene. Poleg redute je potekalo še tekmovanje za najlepše okrašeno izložbo v mestu, organizirano v dogovoru s ljubljanskimi trgovci. Črno-bela reduta je s časom zasenčila druge prireditve, kot lahko npr. razberemo iz pisanja Slovenca leta 1927 ob primeru zabavne prireditve Družabnega kluba SLS v Unionu. Slovenec je tožil, da »njihova« ni bila »dobro obiskana, ker so jo mnogi, ki jih sicer štejejo med svoje, raje popihali na primorsko reduto.«⁸³ Primorci so uživali sloves dobrih organizatorjev, lahko beremo v Slovenskem narodu, ki je poudaril, da »se razumejo na maškerade, to je znana resnica. Prinesli so iz sončnega Primorja dosti temperamenta, ki ga mi (Ljubljanci, op. p.) nimamo. Vedo, da zavisí človekovo razpoloženje od prostora, na katerem se giblje, zato polagajo veliko važnost na dekoracijo prostora.«⁸⁴

Črno-bela reduta, 1931, Napoleonovi grenadirji, nagrada za skupinsko masko; vir Ilustracija, III/3, 1931.

■ Stiki z zamejstvom

Kaj kmalu po začetku klubskega življenja se je pojavilo vprašanje gostovanja na »neodrešeni primorski zemlji«. Tako je tajnik Primorja Mario Kuret na občnem zboru leta 1924 sprožil vprašanje stika z okupiranim ozemljem ter postavil vprašanje, ali naj se, glede

⁸² Jutro, 15. 10. 1921.

⁸³ Slovenski narod, 8. 2. 1927.

⁸⁴ Slovenski narod, 11. 2. 1929; v članku tudi: »S kako majhnimi sredstvi doseže to, kdor zna, dokaže vsako leto arhitekt Ivo Spinčič«, ki je bil tudi podporni član Primorja.

na njihove pozive, navežejo stiki z italijanskimi klubi. Občni zbor je predlogu načelno pritrdil, odločitev pa prepustil višjim instancam. Po navezavi jugoslovansko-italijanskih političnih in zatem tudi športnih stikov so med letoma 1924 in 1926 sledila gostovanja nogometašev v Trstu (Ponziana, Edera) in Gorici (Pro Gorizia) ter hazenašič pri tržaški slovenski Adriji, te so tudi vrnila obisk in prišle v Ljubljano. Sledilo je zatišje, ki je bilo posledica prekinitve meddržavnih nogometnih stikov po nekem incidentu na tekmi med Gradjskim in Juventusom v Zagrebu. Z obnavljanjem stikov v tridesetih letih se je Primorje za božič leta 1932 ponovno odpravilo čez jugoslovansko-italijansko mejo. Tokrat so se pomerili s tržaško Triestino, članico italijanske prve lige. Tekma s Triestino je sovpadala z zaostrenim mednacionalnim vzdušjem po prvem tržaškem procesu, bazoviških žrtvah, pa po trogirskih dogodkih in razbitih beneških levih, ki so burili protislovanska čustva, ter po Aleksandrovem posegu v emigrantsko organiziranost in razpustitvi Jugoslovanske Matice. Na športnem polju je tekma sovpadala z uvrstitvijo Primorja v na novo organizirano državno ligo za sezono 1932/33, tako imenovano nacionalno ligo, ki jo je sestavljalo deset jugoslovanskih klubov, Primorje pa je bilo edini slovenski predstavnik. V domačem športnem zakulisju se je pojavila ideja o »fuziji« Ilirije in Primorja, a sta bila oba kluba do nje zadržana. Pogajanja o združitvi so bila odmevna med ljubljansko športno javnostjo. Iliriji je grozila izguba igrišča, ni se uvrstila v nacionalno ligo, nasprotno je bilo Primorje pred začetkom nacionalne lige in bi potrebovalo nekaj igralcev na nekaterih položajih. Združitev so podpirale mestne in banske oblasti, ker bi bila izpopolnjena ekipa v interesu ljubljanskega in slovenskega nogometa in bi bilo lažje finančno podpirati le enega predstavnika. Prav tako bi pridobili močni moštvi atletov in plavalcev. Vendar so se Ilirijani na občnem zboru januarja 1933 izrekli proti združitvi in oddahnili so si tudi člani Primorja.

Primorje je 26. decembra 1932 gostovalo v Trstu. O tržaški tekmi v slovenskih medijih ne zasledimo napovedi, po tekmi pa sila skromno poročanje. Sta se pa zato razpisala tržaška medija *Il Piccolo* in *Il Popolo di Trieste*. Kot sta poudarila v dneh pred tekmo, je ta plod ponovne navezave nogometnih stikov med državnima federacijama, in dodala, da je srečanje predlagalo Primorje, da se srečata dva kluba prvokategorika, kar bo hkrati tudi pokazatelj vrednosti italijanskega in jugoslovanskega nogometa. Ob tem sta občinstvo opozorila na primerno spodbujanje in na to, da so nasprotniki izključno športniki. Primorje je nastopilo v svoji standardni postavi: vratar Korče (Popolo di Trieste in npr. vratarja Primorja navedel z imenom Herman in ne priimkom Korče); obramba: Svetic, Hassl, Sočan, Slamič, Pišek; napad: Slapar, Erman, Jež, Uršič. Medtem ko je tržaško pisanje pred tekmo izrazilo spoštovanje nasprotniku, je bilo drugače po srečanju. Dvoboj je Primorje izgubilo s težkih 4 : 0 in nedvomno je bila tekma za njegove člane čustveno težja kot za Triestino in prav tako noge, saj so dobro vedeli, da je na novem tržaškem stadionu med občinstvom tudi slovenstvo, ki je nestrano pričakovalo tekmo in golov v tržaški mreži. Triestina pa je bila v dobri formi in je v tednu pred tekmo s Primorjem na ligaškem gostovanju premagala rimski Lazio. Tržačani so pričakovali zmago, Picollo pa je vehementno poudaril, da je »Triestina z lahkoto premagala Primorje«, ter pel slavospev Triestini in njeni superiornosti, Primorje pa da je »ekipa nižje tehnične rasti«, ki ji ni »nikoli uspelo uveljaviti lastne avtoritete ne vedno briljantni Triestini«. Igralci Primorja, »fizično pomanjkljivi, so se izkazali dokaj mili, tako da so bili že po prvih dejanjih skoraj prepušteni porazu.«⁸⁵ Med igralci

Primorja so pohvalili predvsem vratarja, dva da sta bila srednje dobra, preostali pa povprečni, taktično pa osredotočeni na razdiranje Triestinine igre. Popolo di Trieste je posmehljivo poudarjal, da se je od gostov pričakovalo več, in je Primorje, nedoraslo domačinu, po kakovosti uvrstil v italijanski drugi razred. Tekma pa naj bi bila za Triestino le odličen trening pred nadaljevanjem ligaških obračunov. Občinstvo naj bi se vedlo spoštljivo in naj bi ga bilo polno, med njimi tudi predstavniki jugoslovanskega konzulata. Konzul je po tekmi povabil igralce obeh moštev na čaj in poudaril doprinos tekme k vnovični vzpostavitvi odnosov med državama.⁸⁶

Utrinek s predbožične tekme Triestina – Primorje v Trstu, napad Triestine; vir Muzej športa.

Doma je Jutro o tekmi le obvestilo, da je Primorje izgubilo v Trstu, Slovenec pa je poleg tega omenil športno infrastrukturo Tržačanov, novi stadion na Sv. Soboti – ta je bil odprt septembra 1932 in zgrajen z javno pomočjo, Triestina da je ponos vsega Trsta ter da je občinstvo »naše fante lepo sprejelo«. O igri le, da Triestina v svoji igri nasprotniku ne pusti do sape in da je dobra ožja obramba Primorja »rešila razmeroma dober rezultat«.⁸⁷ Iz tega izhaja, da je Slovenec le povzemal tržaške vesti, verjetno pa bi bil komentar drugačen, če bi s Primorjem potoval športni novinar, kar pa tedaj še ni bila praksa. Kot je v pogovoru pred desetletji poudaril Danilo Sancin, so v Trstu nastopili, da bi videli odziv Italijanov in kakovost italijanskega nogometa. Zamejci so jih obupno čakali, saj so si na tekmi hoteli dati duška. Igralci so imeli tremo, vsi so vedeli, kaj bi pomenil zadetek in dober izid rojakom, na drugi strani pa je bilo tudi dejstvo, da je bil v tem trenutku italijanski nogomet kakovostnejši. Po spominih napadalca Alojzija Ježa igralcev na gostovanju niso nadlegovali, igrali so zavzeto, nobeden se ni »prodal«, Triestina je bila pač boljša, poleg treme pa so imeli tudi smolo. Tako se je Adolfu Ermanu, golgeterju Primorja, zgodilo, da je zgrešil »zicer«, kar se mu ni zgodilo nikdar prej in nikdar pozneje – in Erman je bil v sezoni 1932/33 peti strelec nacionalne lige. Tekma pa je toliko bolj odmevala med večjim delom emigracije – ta je obsodila nastop v Trstu in v posebnem »letaku« poudarila, da naj bi Primorje z gostovanjem v Trstu v času najbesnejših fašističnih izbruhov proti Jugoslaviji in igranjem tekme s fašisti onečastilo ime nesrečnega Primorja. Ob tem so se distancirali od kluba in poudarili, da Primorje ni nikakršna emigrantska organizacija, pač pa športni klub, ki ima s Primorci skupno le ime, ter ga pozvali, naj spremeni ime, druge športne klube v Jugoslaviji pa, da naj dobro premislijo, preden gredo na gostovanja v Italijo, saj bi imelo njihovo igranje te-

⁸⁵Isto tam, str. 34.

⁸⁷Slovenec, 28. 12. 1932; Jutro, 27. 12. 1932.

⁸⁵V Kodrič, »Nacionalna zabloda SK Primorje«, str. 32–33.

kem podobno kot v primeru Primorja prevelike moralne posledice v italijanskem tisku.⁸⁸ Po drugi strani pa je vprašanje, kakšna bi bil odziv v Trstu in doma ob zmagi Primorja v rojstnem mestu fašističnega aktivizma (požig Narodnega doma). Spekuliramo lahko na primeru atletskega dvoboja med Slovenijo in Julijsko Benečijo leta 1938 v Ljubljani in naslednje leto v Trstu, ki ga je dejansko izposlovalo Primorje kot vodilni slovenski atletski klub. Primorje je leta 1935 pooblastilo Danila Sancina, da se lahko v njegovem imenu pogaja o organizacijah tekem s športnimi klubi v Trstu (predvsem atletskimi ali nogometnimi) ali reprezentanco Julijske Benečije oz. Trsta. Italijanska atletika je bila na višji kakovostni ravni in v moštvu Julijske Benečije je bilo tudi nekaj državnih reprezentantov, tako da sta bili dve zaporedni zmagi Ljubljčanov oz. Slovencev za poznavalce veliko presenečenje. Zmaga Slovencev (večina atletov je prihajala iz Primorja) v Trstu je bila za Italijane grenka in po pisanju Zdena Vahtarja je italijanski športni časopis *Atletica* poraz zamočal in tekme ni niti omenil.⁸⁹

■ Konec kluba in igrišča, ostal »Ljubljanski derby«

Aprila 1941 je nacistična Nemčija z zavezniki napadla Jugoslavijo in jo razkosala. Atleti Primorja so poleti 1941 večinoma nadaljevali športno pot v spodnješišenskem železničarskem Hermesu. Na-

čelnik Hermesove atletske sekcije je postal nekdanji član Primorja Bojan Polak (poznejši partizanski komandant Stjenka). Junija 1941 je bilo odprte atletske sezone na bežigradskem stadionu in med zmagovalci disciplin je bilo največ pravno nekdanjih primorjašev. Prav tako bi se morala začeti nogometna sezona in sredi junija je odmevala vest, da bodo organizirali stari dobri derbi »stare in mlade garde« Ilirije in Primorja. Presenetljivo, kajti Primorje je zaradi okupacije nehalo delovati, nogometna sekcija je bila že kar nekaj časa Ljubljana, Ilirija pa že od leta 1936 ni imela nogometne sekcije. O ozadju in ideji tekme za zdaj ni znanega kaj več, nedvomno pa sodi v sklop organiziranja javnega življenja po okupaciji, v katerem je imel mesto tudi šport. Že maja je Slovenska nogometna zveza napovedala, da se bo v novih (političnih) okvirih (Ljubljanska pokrajina) obnovilo nogometno življenje, medtem ko je bil slovenski šport na Gorenjskem in Štajerskem pod nemško okupacijo likvidiran. Po vesteh iz Rima, ki jih je časnik *Jutro* povzel po tržaškem *Il Piccolo*, naj bi se nogometna kluba iz »aneksiranih provinc Slovenije in Dalmacije uvrstila med prvenstveno družino italijanskih klubov« – mišljena sta bila splitski Hajduk in Ljubljanska SK Ljubljana –, vendar so »aneksirani« klubi ostali zunaj italijanskih tekmovalnih okvirov. Je pa zato Triestina želela pridobiti v svoje vrste nekaj igralcev Ljubljane in se glede na nacionalistično stališče italijanske nogometne federacije, da se ne smejo »angažirati« igralci iz zasedenih jugoslovanskih ozemelj, oprla na stališče, da so ti igralci »rodom iz Julijske Benečije«, torej iz krajev, ki so bili po prvi vojni in rapalski pogodbi (1920) del Kraljevine Italije. V napovedi tekme je *Jutro* spomnilo na stare čase derbijev (zadnji derbi je bil odigran

⁸⁸V Kodrič, »Nacionalna zabloda SK Primorje«, str. 35.

⁸⁹Vahtar, *Atletika v Sloveniji*, str. 261.

Iz derbija na Iliriji v Spodnji Šiški; vir Muzej športa.

leta 1935) in nostalgичno podprlo aktualni dogodek z verzi, kako Ljubljana se vznemirja, ko gresta Primorje in Ilirija brat nogomet, verzi starejše pesmice o derbijskem vzdušju.⁹⁰ In poleg derbija 1941 so se odprla vprašanja o pesmi – se je ohranila, izgubila, je bila sploh zapisana? Brskal sem po časopisu, arhivu Ilirije, spraševal, a nikjer nisem več naletel nanjo – in jo odpisal. Po več kot 20 letih pa me je kolega Tone Franzot ml. povprašal, ali me zanima tipkopis neke pesmi, ki jo je našel v arhivu strica Lada Franzota. Lado je bil nogometaš Ilirije konec dvajsetih in v tridesetih letih 20. st., mlajši Lado brat Anton (ali krajše Tone, torej oče Toneta ml.) je bil tedaj še član podmladka Ilirije, pozneje po razpustu nogometne sekcije se je odločil za hokej na ledu. Seveda, sem mu rekel, in glej ga zlomka, prva kitica je bila Jutrova kitica starega derbijskega vznemirjenja. Pesem, v tipkopisu z naslovom Žogobrc, hudomušno slika razmere na igrišču in ob njem, ki so se tudi zares dogajale, saj je derbi odslikaval »purgersko« (ljublanski domačini) – »prišlekovsko« ali v pesmici »pritepensko« (primorski emigranti) socialno realnost in klubaški prestiž. Ilirija, ki se je postavljala kot »matica slovenskega športa«, se je težko sprijaznila s »prišlekovsko konkurenco« na domačem dvorišču in ljubosumno čuvala pozicijo, stanje duha pa je negativno vplivalo na moralni ugled nogometista. Pozneje se je odkrilo, da je pesem v originalu naslovljena »Ljubljanski derby«. Športni trubadur s psevdonimom Lojze Popek jo je izdal v samozaložbi v Kurji vasi leta 1926 in posvetil »slehernemu judožrcu v nogobrcu, (posvetil) v razvedrilo srcu«:

Vsa Ljubljana se vznemirja,
kar je fantov in deklet,
ko Primorje in Ilirija
brcat gresta nogomet.⁹¹

Tam na šišenskem igrišču,⁹²
na zelenih travnih tleh,
gnete vse se kot v mravljišču
v takih bojovitih dneh ...

In nervoznosti je višek,
ko brlzigne na piščal,
sudac savezni Vodišek,⁹³
ki je znak k pričetku dal.

⁹⁰Jutro, 27. 7. 1941.

⁹¹Primorje je v prvenstveni tekmi prvič premagalo Ilirijo že v sezoni 1922/23 in to je bila sploh prva zmaga enega od slovenskih moštev nad Ilirijo, Iliriji pa preteče opozorilo. Nove zmage Primorja so prišle sredi dvajsetih, obremenjene s spori in borbami za »zeleno mizo«. Primorje je za prvenstvene derbije zahtevalo celo neljubljanskega sodnika. Oba kluba sta prevladovala v slovenskem nogometu, v drugi polovici dvajsetih let 20. stoletja pa jima je konkuriral tudi že I. SSK Maribor. V Mariboru je bil podoben derbi med slovenskim I. SSK Maribor in nemškim Rapidom.

⁹²Ilirija je bila ustanovljena leta 1911, med prvo vojno ni delovala, leta 1919 je obnovila delovanje in uredila igrišče (nogometno s tekališčem in tribuno ter pomožnim igriščem) na najetem travniku Kozlerjev (lastniki Čekinovega gradu, danes Muzej novejšje zgodovine Slovenije) v Spodnji Šiški med Celovško cesto, pivovarno Union in šišenskim železniškim kolodvorom; danes tam stojijo bloki. Nasproti čez Celovško, kjer je parkirišče pod Halo Tivoli, so uredili teniška igrišča, pozimi pa na njih drsališče. Nogometno igrišče so morali zapustiti okrog 1933–1934, ker so Kozlerji prodali zemljišče, teniškišča z drsališčem so ohranili. Današnja Ilirija v Zgornji Šiški nima povezave s predvojno SK Ilirijo, so pa prevzeli njeno ime.

⁹³Viktor Vodišek, Ilirijan, ki se mu je tudi dejansko očitalo sodniško klubaštvo. Pozimi se je ukvarjal z umetnostnim drsanjem, leta 1928 je bil skupaj z Bloudkom na zimskih olimpijskih igrah v St. Moritzu, vendar zaradi slabe pripravljenosti in prehude konkurence ni nastopil. Po olimpijskih igrah je prevzel organiziranje in vodenje hokeja na ledu v Iliriji.

Pa že tam od črte kroga,
šviga sem in šviga tja,
kot na žnorci huda žoga,
da vsak kibic⁹⁴ drgeta.

Oman »Gabitu« jo pahne,
Gabi »Ladotu«⁹⁵ jo da,
Lado mimo jo zamahne
ter se v travo skobaca.

Predno na pomoč pridirja
leva zveza Doberlet,⁹⁶
Slamič⁹⁷ dolgi od hudirja
žogo sune v drugi svet.

Tam jo Tavčar že z lobanjo
Beltramu za šub⁹⁸ poda,
ni se ta še spravil nanjo
– golman v rokah jo ima.

Treh korakov ne napravi,
šut!⁹⁹ – in v luži že sedi
golman – žoga pa na glavi
Ermanovi¹⁰⁰ zabobni,

da telebne kakor klada,
publiki v radost po tleh,
in spet Ilirjanom nada
novih šans žari v očeh.

A Primorje tudi ni da
kar tako bi kdo ga zmlel,
»Inke«¹⁰¹ z roko ga pokida,
sudac žvižga prosti strel.

Zdajci, jojme, galerija,
vse ljubljanske frajlce
in primorska mularija
žvižgat in kričat prične:

»Fej, Primorje! Dol, Ilirja!«
»Roke ni bilo, sodnik!«
»Če pravil ne zna, hudirja,
naj gre sodit – v Podutik!«

Naj mu Jurman dà očala,
da bo, prmejduš, bolj kšajtl!«
– križem vpijejo zijala.
»Prej je jasen bil ofsajt!«

⁹⁴Navijač.

⁹⁵Napadalci Ilirije: Oman, »Gabi« (Gabrijel) in »Lado« Zupančič.

⁹⁶Vane Doberlet, Ilirija.

⁹⁷Herman Slamič, Primorje, dolgoletni libero, telesno visok (»dolgi od hudirja«) in močen igralec.

⁹⁸Tavčar in Beltram – starejša igralca Ilirije; Stanko Tavčar, desni bek, olimpijec 1920;

⁹⁹»šub« – nemcizem iz Schub (nem.), sunek, potisk (PONS dictionary); Tone Franzot ml. pravi, da je izraz šub slišal tudi od strica, a se ne spomni pomena.

¹⁰⁰Anglizem iz Shoot.

¹⁰¹Adolf Erman, centralni napadalec Primorja, v jugoslovanski nacionalni ligi 1932/33 peti strelec sezone; njegov brat Josip je bil vratar Primorja.

¹⁰²»Inke«, Mirko Pevalek, obrambni igralec Ilirije.

»Dr.¹⁰² je bil« – se spet zadere
duhovitejši veščak.
»Orka luj – pa brez zamerel«
splitski¹⁰³ je zaklel rojak.

In o joj – že dva dežnika
zavihtela sta se v zrak:
daj »preklemanga« lažnika,
vendar nisi tak bedak!

Cebni ga¹⁰⁴ – ljubljanska srajca
vredna drugih ni dobrot!
Kua – polentarskega zajca,
deb' se bau? Teh črnih krot!¹⁰⁵

In tako od galerije,
od tribune in od plank,
kreg barab in mularije
je ostrejši od šivank.

Dokler h koncu kot tolažnik
v cvet izbranih teh besed
ne povoha vrli stražnik,
ki vzpostavi mir in red.

Toda s kratkim intermezzom
ni še derby dokončan,
žvižg sodnikov k novim hecom
borbenim je dal elan.

Evgen še celo Betetto¹⁰⁶
v penziju centerfor,
ki bil pal je v jezo sveto,
mirno sede spet med zbor.

Kavška Žaneta ošteje,
Mundita Koritzkija
in vse druge korifeje,¹⁰⁷
da že mir vsak da.

In vsak večč že discipline,
sprejme kapetanov ukor
in požre zelene¹⁰⁸ sline,
ki rodil jih je upor.

Mirno sede vsak na mesto
in jezikov bridki meč
skrha vsem junaško gesto
levi fligel¹⁰⁹ mali Kreč.

Žoga ostro felšo vzame
resk! – in v prečko odleti,
a odtod Pierinu¹¹⁰ v rame,
Roka! Roka! vse kriči.

Sudac žvižga. Na tribuni –
krik in ploskanje in hrup,
Buljevič¹¹¹ se glasno buni,
Oman pa pripravlja šub.¹¹²

Tam na elferju poboža
žogo Omanček – šuter,
Primorjane kurja koža
spreleti – zdaj bo maler!¹¹³

Žvižg ... Zalet ... odjek od šuta,
bumf – in pade prvi gol,
resk! – in pade še klofuta,
na tribuni je pokolj.

Sablje, pipci, samokresi,
palice in vmes dežnik.
Športniki kriče kot besi,
frajlice spuste se v krik.

Joj, – tribuna se podira,
kot da bi jo rušil tank,
policaj intervenira,
deca skače preko plank.

Telefon zdravnika zove,
straže več, rešilni voz.
Eden tuli, drugi rjove,
tretji v robec skriva nos.

¹⁰²Drek.

¹⁰³V Primorju so bili podporniki in člani tudi Dalmatinci v Ljubljani, nogometaše je npr. kot vodja sekcije ali načelnik vodil Splitčan Nedeljko Buljevič, ki je prišel v Ljubljano na študij in tu ostal; njegov brat Zvonko (nekdanji igralec splitskega Hajduka) je 1927 prevzel trenerstvo Primorja, v tridesetih nekaj časa vodil tudi Ilirijo, pred drugo vojno je odšel v Zagreb.

¹⁰⁴Brcni ga (primorsko).

¹⁰⁵Zmerljivke Primorcem so bile »koritarji«, »zamurci«, »polentarji«, »makaronarji«, »lahi« pa tudi grše ... Črne krote so v povezavi s črno-belimi barvami Primorja, bel dres s črno progno ali tudi črne hlačke in bel dres, črna progga je bila v znak žalovanja za izgubljeno Primorsko. Dvomim pa, da bi si avtor dovolil zmerljivko v povezavi s črnosrajčništvom fašizma, ki je okupiral Primorsko in od koder so Primorci bežali, čeprav se v besnilu derbija samokontrola izgubi in to skuša pisec z uporabo krot, zgag in 'taljanske drhali prikazati.

¹⁰⁶Evgen Betetto starejši nogometaš – centralni napadalec, tudi umetnostni drsalec; v klubu je bil nesporna avtoriteta in glavni tajnik SK Ilirija; nogomet je začel igrati še v dijaškem Hermesu (začetki okrog 1907 ali 1908), nato s kolegi prestopil okrog 1912 v Ilirijo. Pred vojno je bil nekaj časa kapetan nogometnega moštva, po prvi vojni skupaj z Bloudkom in Bercetom obnovitelj Ilirije. Nekaj sezon po prvi vojni je še igral, nato pa je bil dolgoletni spiritus agens – tajnik kluba, tudi podpredsednik. Prav tako je bil aktiven pri drsalcih. Med drugo vojno je bil član OF, nacisti so ga leta 1944 zaprli in poslali v Dachau, kjer je leto pozneje umrl. Njegov sin Evgen Betetto ml., dr. med., je po drugi vojni sodeloval pri klubih, ki so nadaljevali drsalno-hokejsko tradicijo Ilirije in bil tudi sam umetnostni drsalec in hokejist ter pozneje v vodstvu in tudi predsednik HK Olimpije;

Kavšek in Koritzky, starejša generacija, soigralca Betetta, obrambna igralca; po vojni sta bila aktivna kot odbornika.

¹⁰⁷Korifej – prvak (SSKJ).

¹⁰⁸Ilirija je imela zeleno-bele barve.

¹⁰⁹fligel – nemcizem, poleteti, Kreč, levo krilo Ilirije.

¹¹⁰Peter Birska – Pierin; igral je libera, lahko tudi kakšno drugo mesto v obrambi ali pa v zvezi. Peter Birska je začel igrati še v goriški Jugoslaviji, bil emigrant in takoj po vojni začel igrati v Slovanu, po ustanovitvi Primorja pa prestopil. Bil je eden boljših igralcev svoje dobe in nastopil tudi v slovenskih reprezentacijskih selekcijah, ki so jo sestavljali predvsem Ilirijani z redkimi izjemami, npr. Birska. V sezoni 1925/26 si je zlomil nogo in nato manj igral, v sezoni 1927/28 je dokončno opustil igranje, zaposlen je bil kot bančni uradnik, v klubu je delal tudi kot trener podmladka.

¹¹¹Nedeljko (Dinko) Buljevič, glej op. 44.

¹¹²Glej op. 39.

¹¹³Francosko (in tudi nem.) malheur – nezgoda.

Žvižg poslednji – boj končan je
tudi na zelenih tleh.
Tepen kajpak Primorjan je,
v vseh blamažo in posmeh.

Z glavo sklonjeno koraka
nulo v srcu in v očeh,
vendar svest si, da dočaka
dan vračila v boljših dneh.

Doktor Birsa in Brumati,
bledi Kuret in Sancin,¹¹⁴
moštvo blažijo kot mati,
ko vzdihuje bolni sin.

»Orko, fantje, k Dalmatincu,
za »an dopjo« dal bo vsak,
tam pri pristnem »viško-vincu«
zginil smole bo oblak,

ki v Ljubljani nas preganja,
»pritepence«¹¹⁵ – dan za dnem,
dasi tehničnega znanja
športnim vsem smo vzor ljudem!

In počasi v črnih dresih
plezajo v avtomobil,
paglavcev posmeh v ušesih:
Krucefiks smo vas nabil!

A med vožnjo še skoz mesto
v avtu, da se dragi čas
izkoristi, z važno gesto
sam predsednik¹¹⁶ dvigne glas:

»Zmaga je moralno – naša!«
Orka duhe e anka uòñ!
V tehniko nas ne prekaša
Ilirjanski pantalon¹¹⁷ ...

Naše športske zgodovine
tam v Primorski je izvor,¹¹⁸
in kar tiče se rutine
lahko vsakomur smo vzor.

Perpar-Valtrič in Zuchiatti,
Žburtul, Moro in Pierin,
Starec in Balinc plešasti,
Duša Šantljeva, Sancin.¹¹⁹

In ostali – so imena,
ki so vstvarila nam šport,
da mednarodna arena
jim priznala je – rekord!

Ilirijanska šola stara,
ki bahà se, da vse znà,
misli, da je stara šara
vse, kar tukaj ni domà

in vse, kar ni – kranjski Janez.
Izven ožjih naših mej
pa dosegla ni do danes
niti senčice trofej.

In če danes rezultat ni
v naših barv izpadel vprid,
pa tembolj izdatni
naš moralni je profit!

Kajti k zmagi Ilirjanski,
pripomogel je le – trik,
k rezultatu je pristranski
bil od njih najet sodnik ...

A ilirsko še na mestu
skliče moštvo častni zbor,
duška da v protestu,
Primorjašem strogo ukor,

ki nešportno se obnaša
in razdira športski ugled,
in se s tehniko ponaša,
iz matuzalemskih let ...

In že, glej, gospod inšpektor
Nogometič¹²⁰ kot vihar,
Ilirjanski vrli nestor
zbor otvoril je: Nazdar!¹²¹

¹¹⁴Josip Birsa, pravnik, novinar, urednik in odbornik ter tudi predsednik Primorja sredi dvajsetih let, brat igralca Petra – glej op. 51; Fran Brumati (ali tudi Brumatti), odbornik, aktiven tudi v kolesarski sekciji Primorja, trgovec, lastnik trgovine z manufakturo, podpornik nogometne sekcije Primorja, kar je pozneje celo negativno vplivalo na njegovo poslovanje; Mario Kuret, odbornik in nekaj časa tajnik nogometne sekcije Primorja; Ivo Sancin, direktor Kmetijske družbe, Maistrov borec, senator jugoslovanskega parlamenta v tridesetih letih, vpliven član emigrantskih organizacij – npr. podpredsednik društva Soča, dolgoletni predsednik in častni predsednik Primorja, njegov mecen, ki naj bi za klub prispeval denarja v vrednosti vile. Sinovi Savo, Danilo in Gvido so bili aktivni člani kluba, Savo in Danilo dolgoletna odbornika, Danilo zaslužen za splošen organizacijski razvoj slovenske atletike. Sicer pa je bila družina Sancin marsikdaj sinonim za Primorje, podobno kot Betetto in Bloudek za Ilirijo.

¹¹⁵O eksodusu ali begu iz Primorske glej uvodna poglavja.

¹¹⁶Ivo Sancin.

¹¹⁷Hlačnik.

¹¹⁸Glej poglavje Športne korenine Primorcev.

¹¹⁹Perpar Stanko, dr. med., atlet šprinter, olimpijec 1924, pozneje klubski zdravnik; Valtrič Hinko – Kavalin, atlet šprinter, doma iz Gorice, vpisal študij na ljubljanski univerzi, po nekaj letih se je vrnil v Gorico, kjer je imela družina gostilno Al Cavallino (Pri konjičku), zato vzdevek Kavalin; Zuchiatti Fran (tudi Franjo), nogometaš stare garde, igral v goriški Jugoslaviji, po vojni selitvi v Ljubljano za Ilirijo in po ustanovitvi Primorja takoj prestopil k črno-belim; Žburgul – ?; Moro – Miroslav Vončina (?), vodja hazenske sekcije; Pierin – Peter Birsa; Duša Šantel, hčerka slikarja in glasbenika ter klubskega podpornika Saše Šantla, atletinja, tudi državna reprezentantka v dvajsetih letih in hazenašica; Starec in Balinc – nogometaša; Sancin – verjetno mišljen Danilo, ki je bil dolgo časa atletske organizator, odbornik in trener, ne le klubski, temveč je deloval tako na slovenski kot jugoslovanski ravni, kjer je bil v sporu z zagrebškimi odborniki, ki so šteli interese zagrebške atletike.

¹²⁰Verjetno inšp. Negovetič, dolgoletni član in vodja nogometne sekcije Ilirije.

¹²¹Češki sokolski pozdrav, slovensko sokolstvo (in tudi jugoslovansko) je v tridesetih letih prešlo na Zdravo.

Nazdar moštvo ilir'jansko!
Jaz vam pravim samo to,
dobro ste druhal taljansko
namlatila. Zdaj bo šlo!

Zgodovina nogometa
na ljubljanskih belih tleh,
skozi nepregledna leta
– Ilirjanski je uspeh!

Hiti, Kušar, Bremc – mašinca,
Miško, Valašek in Švic,
stresali kot spod mazinca
gole so raz ostrih špic!

Jankovič, oba Dolenca,
Kobler, Krajcar in Pelan
ter Betetto – kvintesenca
moštva in pa – Kavškov Žan,

Baltazar in tako dalje¹²²
znali štop so in oksfort,¹²³
vse po vrsti so kanalje
garbali: to bil je šport!

Danes pa sred Ljubljane
provocira klubič mlad,¹²⁴
ki bi v žogi Ilir'jane
kar čez noč pohrustal rad!

Že za tek nas obrnažil¹²⁵
je hudir, za troskok, disk,
s tem pri ljudstvu osovražil
naših je predstav¹²⁶ obisk.

Šport plavalni in hazeno¹²⁷
snedel je in zimski šport,
zdaj za vsako hoče ceno
nogometni še rekord.¹²⁸

Naj odtod gre pritepenec
v Split, Gorico ali Trst!
V nogobrcu pa Slovenec
Ilirjan bo vedno čvrst,

Mož na mestu! ... Zdaj je zmaga
naša – rešen je oltar,
tepena je črna zgaga,¹²⁹
Živijo Ilirjan! Nazdar!

In zvečer, ko v mrak potaplja
se Ljubljane hrup in srd,
– v oštarijah sladka kaplja
se cedi od vinskih trt.

In pri Krapežu v kavarni
in v Evropi v pozni čas,¹³⁰
ko že spava bes viharji,
skloni k licu se obraz

dveh na polju še nasprotnih
nogobrcnih korifej ...,
ki precej oči sta motnih
in precej izdatnih žej.

Primorjaš se k Ilirjanu
nežno skloni do ušes:
Oštia, dajva nu še anu
flašku sladkega šartres!

Pa sta štamperle nalila,
zvezala navzkriž roke,
bratovščino ex izpila
in prepevala do dne:

Piš'me v uh, kdor gol zabije!
Piš drugam me tehnika!
Kar se tiče – krokarije,
– rekorderja sva midva!

Tretjega novembra 1941 je bilo Primorje, ki je pred tem zaradi italijanske okupacije samodejno prenehalo delovati, razpuščeno.¹³¹ Igrišče ob Dunajski cesti je bilo opuščeno po drugi svetovni vojni in v letih 1948/49 podrto. Nogomet se je v začetku petdesetih prenesel na bežigraski stadion, ljubljanski zvezni nogometni ligaš pa je še kar nekaj časa uporabljal črno-bele barve, barve Primorja. Nogometni veterani Primorja in Ilirije so se znova zbrali in odigrali tekmo v petdesetih letih, nato pa o ljubljanskem Primorju ni bilo več ne duha ne sluha. Ostala je bogata športna dediščina pa tudi družabno-zabavna v primeru črno-belih redut, osrednje predpuštne zabavne prireditve v Ljubljani. Postavlja pa se vprašanje, ali je bil klub morda vzor poimenovanju nogometašem v Ajdovščini po drugi vojni ali pa zamejskemu Primorju v Proseku okrog leta 1924, s čimer bi se do neke mere izpolnjevale želje ustanoviteljev leta 1920, da naj bi klub »tvoril nekako semenišče sportskih propagatorjev, da razvijajo sportske organizacije po končanih naukih v neodrešeni primorski zemlji. Poleg teh idealnih smotrov so priganjale na delo še druge ambicije, kakor pokazati Ljubljani, da tudi primorska omladina nekaj premore in da noče stati ob strani pri porajajočem se kulturnem življenju v novi svobodni državi.«

¹²²Generacija dijaškega Hermesa, ki je pred prvo vojno prestopila v Ilirijo in bila z Betettom in še nekaj drugimi njen nogometni temelj; Kobler je umrl med prvo vojno.

¹²³Oksford – angl. oxford je izraz za tkanino in tudi za nizke čevlje ter je lahko v povezavi s tehniko (štopanjem in oddajanjem ali driblanjem), ki bi se, če se je, uveljavila po razvoju nogometa na Angleškem med študenti univerz Oxford in Cambridge.

¹²⁴Primorje, resda ustanovljeno 1920, vendar pa so nasproti Ilirjinemu nasstopaštvu in »matičnosti« radi poudarili predvojne primorske korenine in izkušnje.

¹²⁵Obrnažiti – ogoljufati, prevarati (SSKJ).

¹²⁶Atletskih mitingov, kjer je Primorje zgodaj prevzelo iniciativo.

¹²⁷Hazena, oblika malega rokometu, ki so ga igrala le dekleta. Oba kluba sta imela hazenski sekciji, Ilirija je bila uspešnejša, Primorje je v tridesetih letih zaključilo s hazeno. Za Primorje je npr. nekaj časa igrala Ida Kravanja, bolj znana kot filmska diva Ita Rina. Hazena je v Sloveniji zamrla proti koncu tridesetih let 20. st.

¹²⁸Primorje je do gradnje umetnega bazena v Tivoliju prevzelo primat v slovenskem plavanju, vse bolj tudi v atletiki (v tridesetih letih celo na državni ravni) in kolesarstvu, ki pa ga Ilirija ni gojila. Poizkusili so tudi s smučanjem, vendar se smučarska sekcija ni uveljavila in je hitro zamrla.

¹²⁹Črno-belo Primorje in njegovi podporniki in navijači; emigrant Lado Božič, nekaj časa tajnik nogometne sekcije, je v svojih spominih zapisal, da je bil za Primorje vsak, ki je »vsaj malo dišal po primorsko«.

¹³⁰Primorec Krapež je imel lokal v Kazini in poleti na Kongresnem trgu, Evropa pa je lokal na križišču Gosposvetske in Slovenske ali na Ajdovščini nasproti Figovca. V Evropi, nad lokalom, je imela kar nekaj let klubske prostore Ilirija.

¹³¹AS, d. p. 8040.

Iz derbija na Primorju za Bežigradom; vir Muzej športa.

dr. Tomaž Pavlin, izr. prof.,
Univeza v Ljubljani, Fakulteta za šport,
tomaz.pavlin@fsp.uni-lj.si

■ Literatura priloge

- 60-letnica Franceta Batjela, obrtnika, podjetnika in lastnika »Tribune«. Ljubljana: 1935.
- Almanahi slovenskega športa 1998–2010 (ur. Ivan Lukan). Celovec: Slovenska športna zveza.
- Bogataj, M. (1999). Transport. Celovec: SŠZ.
- Božič, L. (1976). Po primorskih emigrantskih kolovozih. Primorski dnevnik, julij-avgust, št. 159–166.
- Čermelj, L. (1972). Med prvim in drugim tržaškim procesom. Ljubljana: Slovenska matica.
- Draslič, F. (2007). Katera socio-kulturna-pedagoška področja mora obvladati trener, ki je na terenu zaposlen z našo mladino?. Poročilo na 36. rednem občnem zboru ZSŠDI v Boljuncu (20. 4. 2007).
- Farneti, A., Kalc, D., Milič, I., Milič, K., Simoneta, B., Simoneta, Z. in Švab Guštin, M. (2011). Pol stoletja Krasa: zgodba o uspehu. Zgonik: Amaterski športni krožek Kras.
- Gabrič, A. (2022). Od prvih začetkov do prve slovenske lige. V: 100 let nogometnega Elana ob Krki. Novo mesto: NK Krka, str. 16–128.
- Kodrič, M. (2002). »Nacionalna zablada SK Primorje«. Šport, 50, 3, str. 31–36.
- Lakovič, B., Magajna, M. in Pavletič, B. (1998). Gorica: ZSŠDI.
- Lakovič, B. (2010). 107 naših azzurrov. Trst: ZSŠDI.
- Lakovič, B., Sossa, V. in Štokelj, N. (2015). 50 let naše košarke. Trst: Mladika, ZSŠDI.
- Olimpijski komite Slovenije-Združenje športnih zvez 1991–2011: Športna zgodba, stkana iz dejavnosti tisočev (ur. Tomaž Pavlin). Ljubljana: OKS-ZSZ, 2011.
- Primorski sokoli bodo še leteli: življenje in delo Bojana Pavletiča (ur. Mario Šušteršič). Trst: Mladika, 2013.
- Rupel, A. (1981). Telesna kultura med Slovenci v Italiji. Trst: Založništvo tržaškega tiska.
- Rupel, A. (1981). Telesna kultura med zamejci v Italiji. Trst: ZTT.
- Slovensko-italijanski odnosi/I Raporti Italo-Sloveni: poročilo slovensko-italijanske zgodovinsko-kulturne komisije, Koper 2000. (ur. Milica Kacin Wohinz, Nevenka Troha). Ljubljana: Nova revija, 2001.
- Stepišnik, D. (1970). Od Ljubljanske nogometne podzveze do Nogometne zveze Slovenije. V: 50 let ustanovitve prve vodstvene nogometne organizacije na Slovenskem. Ljubljana: NZS, str. 7–83.
- Šušteršič, M. (2013). Primorski Sokoli bodo še leteli. Trst: Mladika.
- Tomasetig, I. (2023). VIII. Številčna raziskava o slovenskem športu v Italiji. Trst: ZSŠDI.
- Vahtar, Z. Atletika v Sloveniji 1920–1940 (neobjavljen tipkopis pri Atletski zvezi Slovenije).
- Vovko, A. (1977). Pregled delovanja »Zveze jugoslovanskih emigrantov iz Julijske krajine« 1931–34. Ljubljana (magistrska naloga).